

Pressing Lajos

Festőjoga

Megnyitóbeszéd a Molnár Sándor emlékkiállítás elé, 2022. szeptember 29.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Molnár Sándor művészete izgalmas paradoxon, de hogyan is lehetne másképp, hiszen az, ami őt mozgatta, amit keresett, az „örök, halhatatlan, változatlan valóság”, az „Önvaló”, a transzcendens, „meg nem nyilvánult dimenzió” is saját ellentétében, a változékonyságban, a káprázatban, a „folyton bomló megsokszorozódás” „kaleidoszkópszerű gazdagságában” nyilatkozik meg, önmaga tükröződésére van szüksége ahhoz, hogy önmagára eszméljen, mint ahogyan „Isten csendjét” is a világ zajából hallja ki az, „akinek van füle a hallásra”. A magyar újavantgárd képviselőjeként Molnár a 20. század képzőművészeti irányzatainak formanyelvét és technikáit alkalmazta, mert hitvallása szerint a festő „több ezer év művészetével a háta mögött (...) annak szellemi súlya alatt alakul ki”. Ahogy „anyanyelvét minden ember megtanulja, nem maga találja ki, a művész sem tehet akármit, csak amit a több ezer éves művészeti múlt számára feltár.”¹ A modern művészet mesteri fokra fejlesztett eszköztárát azonban visszájára fordította, és a modernitás elleni lázadásra használta. Mélyen megvetette nemcsak „az ego, a rögeszme, a hazugság és a személytelenség” mocsarába süllyedt újkori civilizációt, de azt a művészetet is, amely „a tehetségen élősködik”, s csak „a halandót mondja ki, a megnyilvánulást, a teremtést, a tükröződést, a varázslatot, a formát, amely az időben keletkezik és az időben elmúlik, az idő terméke, maga is káprázat, nemlét, nem örök és nincs alapja.”² A közép-európai modern művészet sajátosságát a nyugat-európaival szemben éppen abban látja, hogy a népművészeti motívumok mellett az archaikus hagyományra és a vallásra támaszkodik.

Molnár Sándor az absztrakt nyelvéen szólal meg, de a művészet ősi gyökereihez tér vissza, ahol a művész dolga még „a létezés teljességének helyreállítása” és ennek kifejezése a művészi nyelvben. „A művészet feladata – vallja –, hogy megjelenítse Isten élő, személyes valóságát.”³ „Vissza kell találni Istenhez, az egyetemes igazsághoz, a halhatatlansághoz. Az istenek táplálékához, amely nem az ego, hanem az Önvaló igazsága. Ez az ember és a művészet valóságos alapja.”⁴

Szellemi törekvéseihez 1963-ban találja meg mesterét Hamvas Bélában, akit egy keleti *cséla* odaadásával követ hűséges tanítványként. Hamvas átfogó műveltsége, tradicionális létszemlélete, következetes szellemi magatartása, művészetelméleti alapvetése és nagy erejű spirituális látomása teremti meg számára a talajt, amelyben munkássága szárba szökken. 1966-ban a tibeti buddhizmus látomásokban megpillantott titkos szövegeihez, a *termák*hoz hasonlóan összeáll lelki szemei előtt az életműve alapját képező, művészi

---

1 Molnár Sándor: *A festészet útja*. Irály Kkt. Budapest, 2013, 58. o.

2 Id. mű 31. o.

3 Id. mű 25. o.

4 Id. mű 37. o.

programját kijelölő *Festőjóga*. E művének kérdésselvetésében, szóhasználatában, tartalmában és következtetéseiben egyaránt erősen tetten érhető Hamvas Béla befolyása, jó tanítványhoz méltón azonban egy lényeges vonatkozásban mégis felülmúlja mesterét: míg Hamvas szépírói tevékenységét figyelembe véve is megmaradt a gondolkodás és a fogalmiság körében, addig Molnár Sándor az általa lefektetett elveket átültette a művészi gyakorlatba, s kidolgozta ezek realizálásának, megélt valóra váltásának módszerét, amivel élete hátralévő 56 évét töltötte.

Számára a művészet nem öncél, és nem is pusztán a gyönyörködtetés vagy a formavilág ábrázolásának eszköze, hanem a tudat transzformálásának útja s egyben külső lenyomata. Az alkotás meditációs művelet, melynek lényege az alkotó személyében végbemenő s a néző által lekövethető átalakulás. Képeivel és szobraival a lélek megtisztulásának belső folyamatait vezet keresztül, amelyek a kárhozattól, a teremtettből, a halandókból felemelik őt az üdvözülés végső valóságába, ahol eggyé válik a halhatatlan Istennel.

Molnár Sándor festőjógája leginkább a keleti jóga és a spirituális alkímia, valamint az egyiptomi és a tibeti halottaskönyvek fogalmaiból építkezik, melyeket szabadon értelmezve egy önálló és egyedi szinkretikus rendszert hoz létre. Nemcsak körültekintő tudatossággal megtervezett művészi pályafutásának alapvetése ez, hanem egyben személyes üdvterve és életprogramja is, amelyet példátlan szívóssággal és következetességgel visz végig egészen a beteljesülésig. E sajátos jóga az embert alkotó elemi princípiumok tudatosításának, megtisztításának és felemelésének műveletein alapul, hogy végül visszavezesse őket forrásukba, a fénybe, majd ezt a végső valóság ürességével egyesítve elérje a halhatatlanságot. Ahogy a lélek keresztülmegy az egyes elemeken a sűrűbbtől az egyre finomabb princípiumok irányába, ráébred azok erőire, megküzd a csábításaikkal és a démonaikkal. E folyamatban átalakul, az elemek tükröződéseiben önmagára eszmél, s fölismerve lényegi azonosságát Isten megnyilvánulatlan oldalával, a nagy ürességgel, a lét káprázata alól felszabadul.

Az indiai tantrikus jóga hagyományaiban létezik egyébként egy hasonló módszer, az úgynevezett *tattva-suddhi* – magyarul az elemi princípiumok megtisztítása –, amelyet azonban a festőjóga megalkotásakor sem a művész, sem Hamvas Béla nem ismerhetett, tehát nem szolgálhatott ez utóbbi előképeként. Lényeges különbség a két megközelítés között, hogy az indiai jóga kizárólag imaginációkkal, belső képekkel dolgozik, míg a festőjógának nélkülözhetetlen összetevője a művészi tevékenység, a látomások és a lelki folyamatok érzéki megformálása a fizikai anyagban.

Az egyes elemek szigorú, szisztematikus rendben végigvitt műveletei jelölik ki Molnár Sándor alkotói pályafutásának korszakait, s ugyanezt a rendet követi a most megnyíló kiállítás elrendezése. Az elemekkel kapcsolatban végrehajtandó spirituális feladatokat a művész az emberi élet szakaszaival is összefüggésbe hozza. Saját életútján átlagosan hét évet szánt a formailag megjeleníthető első négy elem – a Föld, a Víz, a Tűz és a Kristály – mindegyikére, egyedül a Víz princípiummal töltött valamivel hosszabb időt. 2002-től kezdve viszont már csak a Levegő elem műveleteivel foglalkozott, s az üresség képeinek megfestésébe kezdett.

A Föld elem műveletei a létesülésben való szilárd megalapozódást és az út végigjárásához szükséges eszközök elsajátítását célozzák. Ez a megnyilvánult természet látható szerkezete, amely a lélek útjának támasztékaul szolgál. Előkészítő szakaszához tartozik az olyan mesterségbeli készségek kiművelése, mint a *stúdium* – a tárgy pontos megfigyelése és gondos leképezése; a *figuratív* ábrázolás, ahol a tárgy és a vizuális nyelvi elemek kiegyensúlyozottan vannak jelen; az *átmenet*, amely a nyelvi elemeket, a formát és a színt leválasztja a tárgyról és önállóan kezeli; valamint az *útkeresés*, ahol a művész felkutatja saját szellemi és művészi rokonságát és előzményeit, és elhelyezi magát a művészet leszármazási láncolatában. Ezután következik a Föld elem másik fontos művelete, a *coagulatio* vagy megszilárdítás: a természeti formák geometriai szerkezetének feltárása, valamint a Föld elemnek megfelelő gondolkodásforma, az elemző és dialektikus gondolkodás kiművelése.

A Víz elem lényegi sajátossága a *solutio* vagy oldás, amely „fölordja (...) a száraz, kemény tárgyi világot.”⁵ A tárgyból átlép az erők, a démoni ösztönök, az áthatások, a mítosz és a mágia világába. A diszkurzív logika helyét átveszi az analógiás gondolkodás, képi formája pedig az organikus jel, amely „nem egy tárgyat, gondolatot, fogalmat jelöl, de sokat.”⁶

A Tűz elem legfontosabb művelete a *calcinatio* vagy kiégetés, amely elégeti a Földet és a Vizet – a tárgyat, a természetet és a démonokat –, vagyis mindent, ami halandó. Ami marad belőlük, az meleggé és fénné változik, s az égbe emelkedve halhatatlanná válik. A kiégetés szenvedés és aszkézis, amely leolvasztja a lélekről anyagi burkát, a testet és az ösztönerőket. Ezt követi a *reductio*, melyben a tűz visszahúzódik saját gyökébe vagy centrumába, és tiszta szeretetté és fénné alakul. A Tűz elem korszaka a *sublimatio* vagy finomítás műveletével zárul, ahol a fénné vált tűz egyesül az ürességgel, s a lélek előtt a végső valóság felsejlik.

A Kristály elem az örök, tiszta ideák birodalma – ide tartozik a szám, az arány, a geometria, a természeti törvények és az egyetemes igazságok. Ez tartalmazza a formák halhatatlan előképeit. A mértéket és a struktúrát képviseli, amely megfékezi a Tűz mindent felégető tombolását. Mélyebb szinten a Kristály a végtelen nyugalom, a csend, a „tiszta, áttetsző és szubtilis ragyogás (...) a csillagos ég geometriája, sugallat, a szférák zenéje.”⁷ Tökéletes megtisztításával annyira áttetszővé válik, hogy átragyog rajta a tudat természetének megnyilvánulatlan üressége, melybe átlépve maga a Kristály is szertefoszlik.

Ezen a ponton érkezik el a művész jogi útja utolsó stádiumába, az ürességhez, melyet a festőjoga rendszerében a Levegő elem képvisel. Minthogy az üresség az élet megnyilvánulatlan, minden formai meghatározhatóságot nélkülöző szellemi alapja, közvetlen képi ábrázolása még szimbolikusan sem lehetséges. A művész számára a kihívást itt az jelenti, hogy pusztán utalásokkal és sejtetéssel, a színek és formák hiányán keresztül ébresszen rá a mindenség forrására, mely láthatatlan háttérként húzódik az érzékek kavalkádjá mögött: az élet zaja mögött megbúvó csendre. Mivel az üresség túl van nemcsak a formákon, hanem a fogalmakon is, e művek megtekintésekor különösen fontos, hogy felhagyjunk az értelmezési kísérletekkel, s hagyjuk szakadatlanul tevékeny, gondolatoktól és

---

5 Id. mű 50. o.

6 Uo.

7 Id. mű 52. o.

képzetektől terhes elménket elnyugodni. Ekkor, a belső elcsendesülésben tárulhat fel előttünk az, amiről e képek szólnak – nem a vásznon, hanem a szubjektum öneszmélésében.

A jóga visszatérés a megnyilvánulatlan ősforrásba. Ehhez a teremtés varázslatát, az elme káprázatait először tükörként használja, melyben az Önvaló, a halhatatlan lélek megpillantja önmagát. A teljes öntermészetére ébredéshez azonban lépésről lépésre el kell oszlatnia a tükröződést, fel kell oldania minden megnyilvánulást – az érzéki formát, az érzelmi energiákat, az eszméket és fogalmakat, végül magát az utat és a rajta járó személyt is. A festőjoga úgy realizálja a művészet lényegét, hogy közben felszámolja a művészetet és a művészt is, s belőlük csak a halhatatlan végső természetüket hagyja meg: az üresség és a világosság egységét.

A magyar képzőművészet számára nagy veszteség, hogy Molnár Sándor nem érthette meg ezt az életmű-kiállítást, melynek tervezésében még tevékenyen részt vett: három és fél hónappal a megnyitó előtt, 86 éves korában elhagyta a földi létet. Saját programját tekintve azonban ez szinte szükségszerű, talán tudatos lépés volt, hiszen életművét, a festőjógát nem a személy ünneplése, hanem annak hiánya teszi hitelessé, a beteljesülést a formák feloldását követően, a személy megszűnésében éri el. A távozásával tette véglegessé és teljessé az életművet, melynek summázatát ő maga a *Festőjógában* így fogalmazza meg:

„A kiindulás a természet, a végpont Isten. A kiindulás a forma, a végpont az üresség (...) A fantasztikus az, hogy nincs is út, mégis, aki nem járja végig a nem létező utat, célba nem ér, az üdvözült örökléthez nem jut el.”⁸

---

8 Id. mű 56. o.